

- трудящих, народних депутатів // Енциклопедія історії України: у 10 т. – К.: Наук. думка, 2012. Т. 9 : Прил. – С. 944 с.
65. Кульчицький С.В. Компартиїно-радянська система державної влади в СРСР: творення, основні етапи розвитку, крах // Енциклопедія історії України: у 10 т. – К.: Наук. думка, 2007. – Т. 4: Ка – Ком. – 528 с.
66. Гай-Нижник П. «Самостійна» УСРР: хронологія виникнення маріонеткової псевдодержави та її «добровільного» вступу до СРСР. – [Електронний ресурс]: <http://incognita.day.kyiv.ua/xronologiya-viniknennya-marionetkovoyi-psevdoderzhavi.html>
67. Алексеїченко О.В. Етнополітичні конфлікти в регіоні південного Кавказу: історико-політичні передумови // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 116. – С. 61-69.
68. Proxy war / meaning in the Cambridge English Dictionary. – [Електронний ресурс]: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/proxy-war>
69. Proxy War / Meaning of Proxy War by Lexico. – [Електронний ресурс]: https://www.lexico.com/definition/proxy_war
70. Byman D. Why States are Turning to Proxy War. – [Електронний ресурс]: <https://nationalinterest.org/feature/why-states-are-turning-proxy-war-29677>
71. Паливода В. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі як виклик європейській безпеці. Національний інститут стратегічних досліджень. – [Електронний ресурс]: <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zamorozheni-konflikti-na-postradyanskomu-prostori-yak-viklik-evropeyskiy>

УДК 341.218.2

Сафар'янс Є.В.

КВАЗИДЕРЖАВИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇХНЬОГО ВИНИКНЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню квазідержав пострадянського простору. Проаналізовано причини розпаду СРСР та передумови появи «самопроголошених» республік на його теренах. Зазначається, що розпад СРСР став передбачуваним фіналом існування багатонаціональної комуністичної імперії, а поява нових незалежних держав пострадянського простору була закономірним результатом «ренесансу» націоналізму. Міжетнічні конфлікти, що виникали в регіонах зі змішаним населенням, ускладнили процес міжнародного визнання для окремих самопроголошених держав. У статті наголошується на тому, що Росія використовує зони політичної нестабільності, утворені довкола «невизнаних» республік, для збереження на пострадянському просторі власного економічного та військово-політичного домінування.

Ключові слова: квазідержави, пострадянський простір, СРСР, самопроголошені республіки, міжнаціональний конфлікт.

Сафарьянс Е.В. Квазигосударства постсоветского пространства: причины и предпосылки их возникновения

Статья посвящена исследованию квазигосударств постсоветского пространства. Проанализированы причины распада СССР и предпосылки появления «самопровозглашенных» республик на его территории. Отмечается, что распад СССР стал предсказуемым финалом существования многонациональной коммунистической империи, а появление новых независимых государств постсоветского пространства было закономерным результатом «ренессанса» национализма. Межэтнические конфликты, которые возникали в регионах со смешанным населением, усложнили процесс международного признания для отдельных самопровозглашенных государств. В статье отмечается, что Россия использует зоны политической нестабильности, образованные вокруг «непризнанных» республик, для сохранения на постсоветском пространстве собственного экономического и военно-политического доминирования.

Ключевые слова: квазигосударства, постсоветское пространство, СССР, самопровозглашенные республики, межнациональный конфликт.

Safarians Y.V. Quasi-states of the post-Soviet space: causes and prerequisites of their emergence

The article is devoted to the studying of quasi-states of the post-Soviet space. The reasons for the collapse of the USSR and the prerequisites for the emergence of "self-proclaimed" republics in its territory are analyzed. It is noted that the collapse of the USSR was the foreseeable ending to the existence of a multinational communist empire, and the emergence of new independent states in the post-Soviet space was a natural result of the "renaissance" of nationalism. The interethnic conflicts that have arisen in the mixed population regions have complicated the process of international recognition for individual self-proclaimed states. The article emphasizes that Russia uses zones of political instability, created around "unrecognized" republics, to maintain its own economic and military-political domination in the post-Soviet space.

Keywords: quasi-states, post-Soviet space, USSR, self-proclaimed republics, inter-ethnic conflict.

Розпад Радянського Союзу в 1991 р. спричинив глобальні трансформаційні процеси в Північній Євразії – у багатьох народів з'явилася можливість реалізувати право на самовизначення, яке було піднесене до абсолюту. СРСР за структурою свого державного устрою, попри декларативні заяви щодо його федеративного характеру, став оновленим варіантом Російської імперії. Більшість етносів у період з 1917 по 1945 рр. були силоміць включені до складу «комуністичного табору». Лінії кордонів «радянських республік» не завжди відповідали реальним межам розселення

народів, що спричинило цілу низку етнічних конфліктів на етапі руйнації СРСР, наслідком чого є поява квазідержав пострадянського простору.

Обрана тема є актуальною на сучасному етапі з огляду на українсько-російську війну та появу на окупованих Росією територіях маріонеткових «республік». Мета статті полягає в систематизації наявної інформації та аналізі причин й історичних передумов виникнення квазідержав на пострадянському просторі.

Проаналізувати та систематизувати причини появи квазідержав, намагалися відомі західні вчені: С. Хантінгтон [1], Я. Броунлі, Н. Касперсен, Д. Поттер, Д. Грехем, Ч. Кінг. Російські дослідники також приділяли увагу феномену пострадянської квазідержавності, наприклад: С. Маркедонов, Л. Бердегулова, І. Рачков, А. Большаков.

На даний час, на жаль, обрана тема мало досліджена у вітчизняній історіографії. Аналізу етнополітичних процесів на території Криму та Донбасу присвятили колективну монографію співробітники Інституту історії України НАНУ В. Смолій, С. Кульчицький та Л. Якубова [2]. Суспільно-політичній модернізації країн пострадянського простору присвячена монографія співробітників інституту всесвітньої історії НАНУ під ред. А. Бульвінського [3]. Право на самовизначення націй та питання захисту територіальної цілісності держав досліджує О. Клименко [4]. Стаття С. Асланова [5] присвячена феномену квазідержавності як фактору етнополітичної нестабільності в Україні. В. Кошелюк та Т. Гринюк [6] розглядають самопроголошені республіки як інструмент геополітичної стратегії «великих держав». В. Лемак та Д. Пеца [7] аналізують правові аспекти квазідержавності пострадянського простору, Т. Злобіна визначає роль РФ у Нагірно-Карабахському конфлікті [8].

Дезінтеграційним процесам на теренах Північної Євразії безпосередньо сприяли декілька чинників.

1. Агресивна зовнішня та внутрішня політика СРСР. На утримання репресивного апарату та потужної армії потрібні були величезні кошти. Основу радянської економіки складала важка промисловість, яка працювала переважно на потреби військово-промислового комплексу;

2. Неефективна логістика та інші недоліки планової економіки СРСР. Командно-адміністративна система управління Радянського Союзу могла забезпечити потреби армії та репресивного апарату, але на інше ресурсів не вистачало. На задоволення потреб внутрішнього ринку спрямовувалося не

більше п'ятої частини промислової продукції власного виробництва [2, с.220]. Логістичні зв'язки були позбавлені сенсу економічної доцільності, а збитки підприємств компенсувались за рахунок прибутків більш успішних галузей (наприклад, нафто- і газовидобувної).

3. Відсутність ефективної комунікації між окремими частинами СРСР. Жителі периферії мали незначну кількість контактів з центром, а також із сусідніми регіонами. Вони зберігали свої мову, культуру та традиційний устрій, а тому не поспішали ставати частиною «радянського народу». Колоніальна політика економічного висискування та спроби мовно-культурної асиміляції стимулювали підкорені народи до активної протидії метрополії.

4. За допомогою репресивного апарату та потужної пропаганди в СРСР сформувалося тоталітарне суспільство, еліту якого склала радянська компартійна номенклатура. На момент розпаду Радянського Союзу в усіх регіонах, за винятком Прибалтійських республік, фактично не існувало активної контр-еліти і такого поняття як «громадянське суспільство», потреби «низів» визначала КПРС, яка вживала заходи в директивній формі. Діяльність молодих активістів була під контролем комсомолу. Контр-еліта у більшості регіонів була слабкою і фрагментованою.

Варто зазначити, що процеси, які відбувалися на пострадянському просторі, є закономірним продовженням модернізації. З метою аналізу та систематизації інформації щодо переходу спільнот від традиційного до модерного суспільства, наприкінці ХХ ст. оформлюється наука «транзитологія», яка, зокрема, обґрунтовує перехід від авторитарних (або ж тоталітарних) до демократичних способів управління. Транзитологічна парадигма акцентує увагу на діяльності «політичних акторів, перш за все, на стратегічному виборі і діях політичних еліт» [3, с.18]. Після модернізації Західної, Північної Європи, Північної Америки, Австралії та Нової Зеландії подібні процеси започаткувались у 1970-х рр. в Південній Європі, Латинській Америці, а наприкінці 1980-х рр. Східну Європу та СРСР охопила «третьа хвиля демократизації» [1]. Складовими процесу транзиту в Східній Європі були такі елементи: демократизація; впровадження ринкової економіки; перехід до національної державності; перехід до громадянської нації [3, с.19].

Модернізаційні процеси дали поштовх для ренесансу націоналізму та сприяли дезінтеграційним тенденціям на території Північної Євразії. Ще наприкінці Першої світової війни Президент США Вудро Вільсон вперше

запропонував тезу про «право народу на самовизначення». Дослідник О. Клименко зазначає, що таке право може бути здійснене шляхом «створення суверенної та незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею чи встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом». Він також зауважував, що Статутом Ліги Націй було закріплено зобов'язання «шанувати та зберігати територіальну цілісність та політичну незалежність учасників організації» [4, с.55].

Такий принцип пізніше було закріплено в Статуті ООН. Можливо, саме внаслідок цього квазідержави, що здобули незалежність з порушенням певних процедур, а тому не вбачаються законними міжнародною спільнотою, називають «невизнаними» або «самопроголошеними». В. Кошелюк та Т. Гринюк пропонують таке визначення «невизнаних» держав: «... державні утворення, які, володіючи усіма ознаками державності (контроль над територією, система управління, фактичний суверенітет), не мають повного чи часткового міжнародного дипломатичного визнання й, таким чином, не можуть де-юре виступати в якості суб'єкта міжнародних відносин» [6, с.287].

Український історик А. Кудряченко зазначає, що «...у системі міжнародних відносин ані на глобальному, ані на регіональному рівні ніхто особливо нові незалежні держави не чекав, привілейованого місця для них не підготував, ніяких преференцій для них не передбачив. Нерівність сил, можливостей, перспектив створила не надто сприятливе у багатьох відношеннях тло для процесів модернізації у нових незалежних державах» [3, с.10-11].

Окремо варто звернути увагу на те, що упродовж 70-ти років існування Радянського Союзу формувалася нова наднаціональна – радянська ідентичність та ментальність, носії якої населяють увесь пострадянський простір, проте найбільш концентровано проживають на території Придністров'я, Криму та Донбасу. Саме тому ці регіони були більш вразливими до неоімперських амбіцій Росії [5, с.209].

Адекватне розуміння причин успіху «радянської» вказаних територій неможливе без ретроспективного аналізу. На прикладі Криму та Донбасу українські історики В. Смолій, С. Кульчицький та Л. Якубова демонструють, що з допомогою репресій та депортацій за національною ознакою радянська влада знищила етнопонаціональну конфігурацію регіонів. Це відкрило шлях для створення нової регіональної спільноти, «сформованої методами

соціальної інженерії впродовж чотирьох десятиліть з трудових емігрантів з усіх регіонів СРСР» [2, с.7-8], характерною рисою якої був її нестійкий характер. Дослідники також зазначають, що «стабілізація цієї повсякчас відкритої демографічної системи відбулася на основі радянської масової культури та пролетарської ментальності» [2, с.8], які були позанаціональними за своєю суттю. Відмінність між процесами радянзації Криму та Донбасу полягала у тому, що основою нового населення Донбасу стали робітники металургійних підприємств та шахтарі, а до Криму активно переселялися відставні військовослужбовці та компартійна номенклатура.

Аналогічна ситуація склалася і на теренах Придністров'я, для якого також характерна пострадянська ментальність. Основу його населення складають українці та росіяни, які сформували власну ідентичність на базі радянської маскультури.

Важливо нагадати, що до 1940 р. нинішня самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка мала іншу історичну долю, на відміну від сучасної частини Молдови, розташованої на правому березі Дністра. З 1363 по 1569 рр. територія лівого берега Дністра перебувала під контролем Великого князівства Литовського, а з 1569 по 1648 рр. – у складі Речі Посполитої. В 1648–1668 рр. Дністровське Лівобережжя входило до складу Війська Запорозького та Едисанської орди, а до 1699 р. було під повним контролем Османської імперії, після чого його північна частина повернулася до Речі Посполитої. В 1792–1793 рр. лівий берег Дністра переходить до меж Російської імперії, ці території були приєднані до Подільської та Херсонської губерній. Під час Української революції 1917–1921 рр. вказані землі ввійшли до складу України, пізніше – окуповані більшовиками, які проголосили в 1919 р. Бессарабську Радянську Соціалістичну Республіку, а 12 жовтня 1924 р. на її місці створюється Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (МАРСР).

Правий берег Дністра з 1359 р. залишався під контролем Молдавського князівства, яке у 1513 р. визнало васальну залежність від Османської імперії. Від 1812 р. половина Молдавського князівства окупується російською армією. З приєднаних територій у складі Російської імперії була утворена Бессарабська губернія. У 1918 р. землі Бессарабської губернії включені до Королівства Румунія.

Отже, обидва конфліктуючих регіони мали відмінну історичну долю, а тому різняться своєю ідентичністю та етнічним складом. Проте більшовицьке

керівництво вимагало «повернення» Дністровського Правобережжя нібито для забезпечення «історичних прагнень молдавського народу». Власне, з цією метою в 1924 р. на підконтрольному більшовикам лівому березі Дністра і була створена МАРСР, офіційним адміністративним центром якої було визначено контрольований румунами Кишинів. Фактичним адмінцентром до 1929 р. залишалась Балта, а з 1929 по 1940 рр. – Тирасполь. У грудні 1917 р. на території Бессарабської губернії була проголошена Молдавська Народна (пізніше – Демократична) Республіка, парламент якої – Сфатул Церій – підтримав 27 березня (9 квітня) 1918 р. приєднання до Королівства Румунія.

26 червня 1940 р. В. Молотов передав румунському послу в Москві Г. Давілеску ультиматум, в якому зазначалося, що територія Бессарабії має бути передана Радянському Союзу. Ввечері 27 червня 1940 р. коронна рада Румунії вирішила задовольнити вимоги СРСР, який впродовж 6-ти днів окупував ці території. Румунське суспільство негативно відреагувало на ці події, в державі зросли реваншистські настрої. Саме тому в червні 1941 р. румунська армія приєдналася до війни проти Радянського Союзу. Румунія не лише повернула собі колишню Бессарабію, але й приєднала території Дністровського Лівобережжя (т.зв. Трансністрію). Після Другої світової війни кордон між СРСР та Румунією було визначено за відповідною угодою, підписаною 28 червня 1940 р. У процесі розпаду СРСР історичні наслідки формування у 1924 р. МАРСР стали причиною виникнення Придністровського конфлікту.

Референдуми про заснування Придністровської Молдавської РСР проходили від кінця 1989 р. по серпень 1990 р. 2 вересня 1990 р. Надзвичайний з'їзд народних депутатів в Тирасполі прийняв рішення про створення Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, яка 5 листопада 1991 р. була перейменована на Придністровську Молдавську Республіку. Проте вже 22 грудня 1990 р. М. Горбачов підписав указ про те, щоб визнати недійсним з'їзд народних депутатів деяких районів Придністров'я. Після провалу заколоту ДКНС, 27 серпня 1991 р. була прийнята декларація незалежності Республіки Молдова. Окупацію Бессарабії та створення Молдавської РСР 2 серпня 1940 р. визнано незаконним. В підсумку, у відокремленій Молдові виник збройний конфлікт між «радянською» та «молдавською» ідентичностями. ПМР була підтримана дислокованою на її теренах 14-ю армією колишнього СРСР (пізніше – гвардійською армією РФ), російськими та українськими парамілітарними

формуваннями [7, с.151]. 21 липня 1992 р. між Молдовою та РФ було підписано Угоду про принципи врегулювання конфлікту у Придністров'ї.

Досі ПМР залишається самопроголошеною республікою, що невизнана міжнародною спільнотою [7, с.153] (за виключенням таких само квазідержав – Абхазії, Південної Осетії, Нагорного Карабаху, які визнали ПМР). На «референдумі» 2006 р. у ПМР 97,2% місцевих жителів підтримали приєднання до РФ, проте результати такого волевиявлення видаються юридично нікчемними.

Журналістка Міжнародного французького радіо RFI О.Габріелян зазначає, що в Придністров'ї «активно відзначають не лише День Перемоги, але й 7 листопада – день «Жовтневої революції»...» [9]. Мешканці продовжують ідентифікувати себе з Радянським Союзом, вважають себе «радянськими людьми», користуються старими радянськими паспортами. Журналістка також зауважує, що В. Ленін для жителів Придністров'я – «це візуальна оболонка, яка захищає їх від сучасного і від того, чого вони не знають» [9].

Однозначно можна стверджувати, що ПМР в статусі «невизнаної» республіки використовується для дестабілізації політичної та економічної ситуації в Молдові та Україні [5, с.208].

Трохи інакша ситуація склалася на Кавказі, на території якого після розпаду СРСР на початку 1990-х рр. утворилася низка самопроголошених республік. На етнополітичну ситуацію регіону безпосередньо впливає рельєф. Високі Кавказькі гори, які простягаються з північного-заходу на південний-схід більш ніж на 1100 км, з давніх часів створювали перешкоди для міграції людських спільнот. На північ від Головного Кавказького хребта простягається низка паралельних хребтів, в долинах між якими сформувались окремі етноси. Власне і в наш час комунікації між долинами погано налагоджені. Потенційні самопроголошені республіки мали різний міжнародно-правовий статус: якщо Грузію, Вірменію та Азербайджан як суб'єкти колишнього СРСР, визнали одразу, то у інших адміністративно-територіальних утворень було мало шансів на міжнародне визнання.

Релігія є іншим важливим чинником, який сприяв диференціації спільнот в цьому регіоні. Окремі народи сповідують традиційні християнство та іслам, проте в останніх існує поділ на окремі конфесії. Вже згаданий нами «ренесанс націоналізму» наприкінці 1980-х – поч. 1990-х рр. сприяв проголошенню таких національних утворень: Шапсузький національний

район, Армавірська козацька республіка, Адигейська республіка, Карачаївська республіка, Черкеська республіка, Козацька Верхня Кубань (до її складу увійшли Баталпашинська та Зеленчуцько-Урупська республіки), Абазинська республіка, Кабардинська республіка, Балкарська республіка, Республіка Абхазія, Республіка Аджарія, Південна Осетія, Республіка Інгушетія, Чеченська республіка Ічкерія, Кумицька республіка, Терська козацька республіка, Ногайська республіка, Республіка Лезгістан, Талиш-Муганська республіка та Республіка Арцах (Нагорний Карабах).

Дві республіки – Адигея та об'єднана Карачаєво-Черкесія – вибороли право на розширену автономію у складі РФ. Проте у більшості випадків потреби у розширенні автономії чи незалежності не були задоволені для вказаних утворень.

Окремо боролись за свою ідентичність козаки, які сформувались на основі чоловічих військових, а згодом територіальних громад. Слово «козак» походить з тюркської та татарської і перекладається як «вільна людина». Козаки населяли території «Дикого поля» – частини Великого Степу, який в 15-16 ст. був малозаселеним. Козацтво, що пішло на службу до московського царя Івана Грозного, стало називатися Військом Донським. З частини розформованого козацтва Запорізької Січі в 1787 р. було створене Чорноморське козацьке військо, переселене в 1792 р. на Кубань, а в 1860 р. перейменоване на Кубанське козацьке військо. Нащадки цих козацьких спільнот і боролись за свою автономію.

Населення окремих етносів досить часто проживало змішано і ворогувало за території. Саме тому з розпадом СРСР на Кавказі загострилися численні міжетнічні конфлікти: козацько-карачаєвський, черкесько-карачаєвський, кабардино-болкарський, чечено-інгуський, чечено-козацький, горсько-козацький, аварсько-кумицький, чечено-лаксько-аварський, азербайджано-лезгинський, азербайджано-таліський, осетино-інгуський. Деякі зіткнення переросли у війни: абхазько-грузинська, осетино-грузинська, осетино-інгуська, російсько-чеченська, а також азербайджано-вірменський збройний конфлікт за Нагірний Карабах.

У самопроголошеної Чеченської республіки Ічкерія навіть вистачило сил для того, щоб вибороти фактичну незалежність від Росії і впродовж певного часу захищати її. Для повноти дослідження варто провести окремий ретроспективний аналіз. Ще з часів царювання Петра I були здійснені спроби поневолити чеченців (назва для зовнішнього вжитку походить від аулу

Чечень). Проти них у XVIII ст. росіяни вчинили акт геноциду. Так, за підсумками кровопролитної Кавказької війни 1817–1864 рр. завойовані Черкесія та Імамат (населяли дагестанці, чеченці, інгуші). Лідером чеченського спротиву був Імам Шаміль. У свою чергу, територія сучасної Республіки Інгушетія була примусово включена до складу Російської імперії в березні 1770 р. Самоназва народу – «гіалгіай», а сучасної республіки – «Гіалгіай Мохк». Російська назва регіону «Інгушетія» походить від назви поселення «Ангушт», в якому 22 серпня 1810 р. 6 інгушських родів присягнули на вірність російському монарху Олександрю І.

Внаслідок війни загинуло три четверті населення Північного Кавказу. За наказом російського імператора Олександра ІІ, в 1860-ті рр. з'явилася Терська область. До її складу входили Чеченський, Ічкерійський, Інгуський та Нагорний округи. В 1917–1919 рр. на цих територіях існувала незалежна Горська республіка. Після завоювання цієї території Червоною армією у 1920 р. були сформовані окремі Чеченський та Інгуський округи, а в січні 1921 р. вони були об'єднані в Горську АРСР. В 1940–44 рр. чеченці на чолі з Х. Ісраїловим підняли повстання проти радянської влади. Проте воно було придушене, а чеченці та інгуші депортовані до Казахстану. З 1957 р. чеченці та інгуші починають повертатись на Кавказ, проте місцевими російськими шовіністами проти них у 1958 р. були здійснені акти агресії.

Чечено-Інгушську АРСР в 1991 р. було розділено на Чеченську Республіку та Республіку Інгушетія. 8 червня 1991 р. проголошено Чеченську Республіку «Нохчі-чо» (чечен.), яку очолив генерал Д. Дудаєв. За результатами місцевих виборів 27 жовтня 1991 р. він став президентом. Російські війська були виведені з території Чечні вже до червня 1992 р. Проте РФ не бажала визнавати відокремлення ЧРІ, а тому по закінченню внутрішньо-російського конфлікту за владу було вирішено повернути під контроль чеченські території. В жовтні-листопаді 1994 р. проросійські бойовики за підтримки російської військової авіації захопили столицю ЧРІ місто Грозний. 1 грудня російська авіація атакувала чеченські аеродроми, а вже 11 грудня розпочалось повномасштабне вторгнення російських військ в Чечню. Впродовж 1994–1996 рр. тривала Перша російсько-чеченська війна, яка закінчилася поразкою РФ. Попри загибель Д. Дудаєва, ЧРІ фактично відстояла власну незалежність. В 1997 р. між президентом РФ Борисом Єльциним та президентом ЧРІ Асланом Масхадовим було підписано «Договір про мир і принципи взаємин між Російською Федерацією і

Чеченською Республікою Ічкерія». На території Грузії функціонувало представництво ЧРІ, але воно не було визнане грузинською владою, хоча пропозиції надходили [10]. За результатами Другої Чеченської війни 1999–2000 рр. територія ЧРІ була повністю окупована російськими військами. Режим КТО (контртерористичної операції) на території Чечні був скасований лише у 2009 р. після вбивства А. Масхадова та загибелі від теракту провідного бойового командира Ш. Басаєва, проте спротив повстанців продовжується й до нашого часу.

На території Грузії в 1990-х також з'явилися дві самопроголошені республіки – Абхазія та Південна Осетія [7, с.150]. Абхазія має давню державницьку традицію, що також сприяє збереженню окремої ідентичності. Ще наприкінці VIII ст. правитель Леон II здобув незалежність Абхазії від Візантії. З X по XIII ст. Абхазія перебувала у складі Грузинського царства, потім в XV–XVI ст. була частиною князівства Сабедіано. В XVI ст. стала васалом Османської імперії. Населення Абхазії в цей час прийняло іслам.

Абхази регулярно повставали проти османів. У 1810 р. Абхазія стала автономним князівством Російської імперії. Проте в 1866 р. автономія була скасована, що стало причиною повстання, яке було жорстоко придушене. Багато абхазців були змушені емігрувати до Туреччини. Під час російської революції та громадянської війни 1917–1921 рр. територія мала нетривалий період незалежного існування, а вже з грудня 1922 р. включена до складу СРСР. В лютому 1931 р. створено Абхазьку Автономну СРР у складі Грузинської РСР.

Абхазьке населення періодично організовувало масові протести з вимогою виходу зі складу Грузинської РСР, зокрема у 1957, 1967 та 1978 рр. 18 березня 1989 р. в черговий раз жителі Абхазії почали вимагати відновлення статусу союзної республіки. В липні 1989 р. під час зіткнень між грузинами та абхазцями загинуло 16 осіб. Після розпаду СРСР Грузія повернулася до Конституції 1921 р., де абхазьку автономію було скасовано. Абхазія у відповідь повернулася до Конституції 1925 р., згідно з якою вона знову ставала суверенною державою. Це спричинило тривалий військовий конфлікт між Грузією та Абхазією. Останній Росія надала всебічну політичну та матеріальну підтримку. Міжнародна спільнота не визнала Абхазію незалежною державою. З 1994 р. конфлікт перейшов у стан «замороженого», проте активні військові дії відновилися під час російсько-грузинської війни 8 серпня 2008 р. за Південну Осетію [7, с.151].

Південна Осетія ще наприкінці XIX ст. була заселена переважно грузинами. Міграційні процеси поч. XX ст. сприяли колонізації цього регіону осетинами. 20 квітня 1922 р. у складі Грузинської РСР було створено Південно-осетинську автономну область. В 1920-х рр. навіть існувала пропозиція об'єднання з Північною Осетією, але тогочасний радянський діяч А. Мікоян виступив проти такого рішення.

Паралельно з подіями в Абхазії осетинці також почали вимагати розширення автономії. Вже 10 листопада 1989 р. було прийняте рішення про створення автономної республіки. В адмінцентрі самопроголошеної автономії Цхінвалі виникли сутички між грузинами, осетинами та радянською міліцією. 20 вересня 1990-го року була проголошена незалежність Республіки Південна Осетія, яку гостро засудила влада Грузії. 11 грудня офіційний Тбілісі оголосив надзвичайний стан, а 6 січня 1991 р. ввів міліцію на територію Південної Осетії. Військові зіткнення продовжувалися протягом 1991–1992 рр. РФ надавала Південній Осетії значну матеріальну та політичну підтримку. Після цього конфлікт перебував у замороженому стані, проте 8 серпня 2008 р. РФ розпочала війну проти Грузії. Як привід було використано поновлення конфлікту в Південній Осетії [7, с.151].

26 серпня 2008 р. РФ офіційно визнала Абхазію та Південну Осетію незалежними державами, що дозволило Москві активно використовувати ці утворення для дестабілізації суспільно-політичної та економічної ситуації в Грузії. Державність Республіки Південна Осетія-Аланія визнає лише РФ та її маргінальні союзники (Венесуела, Нікарагуа, Сирія та Науру), а також самопроголошені квазідержави-сателіти (Республіка Абхазія, ПМР та Нагірно-Карабаська Республіка). Україна неухильно визначає Абхазію і Південну Осетію як невід'ємні складові суверенної території Грузії.

Вже згадана вище за вірменською інтерпретацією Республіка Арцах або ж Нагірно-Карабахська республіка (НКР) була проголошена 2 вересня 1991 р. на обласній сесії Ради народних депутатів Азербайджанської РСР. Було вирішено вийти зі складу Азербайджану та приєднатися до сусідньої Вірменії. На організованому 10 грудня 1991 р. місцевому референдумі 99,89% жителів НКР підтримали це рішення, проте результати голосування визнав лише офіційний Єреван. 6 січня 1992 р. прийнято декларацію «Про державну незалежність Нагірно-Карабаської Республіки». В результаті між Азербайджаном і підтримуваною Росією Вірменією розпочався багаторічний

військовий конфлікт. Останній призвів до втрати Баку не лише НКР, а й суміжних т.зв. «буферних територій», що сукупно дорівнює чверті всієї країни. Збройні сутички між обома сторонами виникають і досі. Україна не визнає незалежність НКР і вважає окуповані землі суверенною територією Азербайджану.

В історичному контексті вірмени заселили територію сучасного Арцаху ще в IV ст. до н.е. До IV ст. н.е. він входив до складу Вірменської держави з кінця IV ст. Арцах опинився під контролем Сасанідської імперії, а з VII – під владою Халіфату. З IX ст. на цих землях була відновлена вірменська державність. Проте в XIII ст. Арцах був включений до складу Улусу Хулагідів, а пізніше – приєднаний до імперій Кара-Коюнлу, Сефевідів та Афшаридів.

З 1805 р. Арцах окупований російськими військами, 12 (24) жовтня 1813 р. приєднаний до Російської імперії за Гюлістанським мирним договором. Азербайджано-вірменські протистояння на території Арцаху в 1905–1907 рр. та в 1918–1920 рр. переростали в криваві міжетнічні війни [8]. Назва «Нагірний Карабах» вживається з 1918 р.

У 1920 р. Закавказзя було окуповане більшовицькими військами. Територія Нагорного Карабаху, 94% населення якого становили вірмени, мала бути включена до складу Вірменської РСР. Проте 4 липня 1921 р. Кавказьке бюро ЦК за участі Й. Сталіна приєднало Карабах до Азербайджанської РСР. Таке рішення в подальшому заклало основу для відновлення міжетнічного конфлікту в часи розпаду СРСР.

Радянська влада контролювала ситуацію в регіоні, і лише в ході т.зв. «перебудови» карабаське населення порушило питання про розширення власної автономії: Академія наук Вірменської РСР в серпні 1987 р. надіслала запит до Москви з пропозицією передачі Нагірно-Карабаської автономної області (НКАО) та Нахічеванської АРСР до складу Вірменської РСР. Відсутність відповіді на цей запит сприяла зростанню сепаратистських настроїв в НКАО. Дослідниця Т. Злобіна зазначає, що азербайджано-вірменський конфлікт вигідний саме Росії й тому остання не зацікавлена в його вирішенні [8]. Попри всі миротворчі зусилля міжнародних посередників упродовж багатьох років, докладені Мінською групою ОБСЄ.

Підбиваючи підсумки, ми проаналізували основні причини та передумови появи квазідержав пострадянського простору. Становлення нових держав – це закономірний процес еволюції людських спільнот, який

спостерігався упродовж усієї історії в усіх куточках світу. Будь-яка нова держава вважається «самопроголошеною», проте з часом з'являється потреба у взаємному визнанні. В сучасному світі важливе значення для становлення суб'єктності держави має широке міжнародне визнання. Якщо ж воно не стається, то така держава вважається «невизнаною».

Російська, а пізніше радянська держави були імперіями. Саме тому у процесі їхнього розпаду в 1917–1921 рр. та 1989–1994 рр. утворилася велика кількість самопроголошених республік. На початку ХХ ст. цьому сприяла епоха розквіту націоналізму, а наприкінці тисячоліття – ренесанс зазначеного явища. Проблема пострадянського простору полягає у тому, що кордони між колишніми адміністративно-територіальними одиницями, штучно створеними радянськими компартійними функціонерами, були далекими від реалій. Вони в більшості не відповідали межах фактичного проживання окремих етносів, які прагнули створити свої національні держави. Така ситуація спровокувала низку міжетнічних збройних протистоянь на пострадянському просторі. Міжнаціональні конфлікти матеріально та політично підживлювались правонаступницею СРСР – Російською Федерацією, яка в такий спосіб намагалася хоча б частково зберегти свій вплив на просторі колишнього Радянського Союзу, а також сформувати із себе нову імперію.

Негативний досвід Молдови щодо врегулювання конфлікту в Придністров'ї можна враховувати у процесі налагодження миру на Донбасі та деокупації Криму. На нашу думку, ключова помилка, допущена Молдовою, полягала в наступному. Перемир'я 21 липня 1992 р. підписувалося РФ як стороною конфлікту. Запропонований Тирасполю переговорний процес у «форматі 5+2» (за участю України) фактично перетворив Росію на одного з гарантів миру в Придністров'ї. При цьому, російські війська залишились на придністровській території в якості «миротворців», що стало головним дестабілізуючим чинником у зоні конфлікту.

Використані джерела та література:

1. Хантингтон С. Третя волна. Демократизация в конце ХХ века. – М., 2003. – 386 с.
2. Смолій В., Кульчицкий С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). – К.: Інститут історії України НАН

України, 2016. – 616 с.

3. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монографія / за редакцією кандидата історичних наук, доцента А.Г. Бульвінського, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. – С. 18.
4. Клименко О.А. Право на самовизначення націй(народів) чи сепаратизм? / О.А. Клименко // Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського: матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 року). – Одеса, 2010. – С. 55-57.
5. Асланов С. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип.1(75). – С. 207-216.
6. Кошелюк В., Гринюк Т. Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на європейському континенті // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип.37. – С. 287.
7. Лемак В., Пеца Д. Квазідержави на пострадянському просторі: порівняльно-правові аспекти // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 150-154.
8. Злобіна Т. Роль Російської Федерації у Нагірно-Карабахському конфлікті // Міжнародні відносини: політичні науки. – 2016. – № 12. – [Електронний ресурс]: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2939
9. Єрмоленко В. Придністров'я: 10 уроків для України. 13.06.2016. – [Електронний ресурс]: <https://hromadske.ua/posts/prydnistrovia-10-urokiv-dlia-ukrainy>
10. Грузия не собирается признавать независимости Чечни. – [Електронний ресурс]: <https://www.newsru.com/world/01mar2002/mid.ht>